

Article Arrival Date

10.09.2022

Article Published Date

20.12.2023

M.Ə.SABİR SATİRALARININ İCTİMAİ-SİYASİ QAYƏSİ

SOCIO-POLITICAL ROCK OF M.A.SABIR'S SATIRES

ELMAN QULIYEV*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin "Türk araşdırmaları" bölməsinin müdiri**Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor***Abstract**

Mirza Alakbar Sabir is one of the prominent writers who grew up as a founder of revolutionary satire and a poet-thinker under the influence of the first Russian revolution of 1905-1907. His poetry is considered a new type of creativity in terms of the aesthetic attitude of art to existence.

The article glorifies the national liberation movement within the problems of the homeland, people and nation, the struggle against fanaticism, the exposure of reaction, the description of the life of workers and peasants, etc. in Sabir's work. issues are analyzed. In the process of analysis, not only the social content of Sabir's satires, but also its aesthetic essence is revealed.

Keywords: Sabir, satire, nation, freedom, Sattar khan

XÜLASƏ

Mirzə Ələkbər Sabir 1905-1907-ci illər birinci rus inqilabının təsiri altında inqilabi satiranın banisi və mütəfəkkir şairi kimi yetişən, meydana çıxan görkəmli ədiblərimizdən biridir. Onun poeziyası sənətin varlığa estetik münasibəti anlamında yeni yaradıcılıq tipi hesab olunur.

Məqalədə Sabir yaradıcılığında vətən, xalq, millət problemləri daxilində yer alan milli azadlıq hərəkatının tərənnümü, fanatizmə qarşı mübarizə, irticanın ifçası, fəhlə və kəndli həyatının təsviri və s. məsələlər təhlil olunur. Təhlil prosesində Sabir satiralarının yalnız ictimai mündəricəsi deyil, həm də onun estetik qayəsi üzə çıxarılır.

Açar sözlər: Sabir, satira, millət, azadlıq, Səttar xan

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində baş vermiş ictimai-siyasi proseslər milli şüurun oyanması və milli dirçəlişin formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməyə başladı. Mövcud ictimai-siyasi vəziyyət Azərbaycanda ədəbi prosesin inkişafına təsirsiz ötüşməmiş, ədəbi cərəyan və yaradıcılıq metodlarının rəngarəngliyi şəraitində milli ədəbiyyatımız məzmun və forma baxımından yeni keyfiyyətlər qazana bilmişdir. Müxtəlif janrlardan istifadə yolu ilə hadisələrə müdaxilə və onların təsviri ədəbiyyatın mövzu dərəcəsinin genişlənməsində vacib amilə çevrildi. Roman, povest, hekayə və publisistikanın yeni tələblər daxilində inkişafı bu mərhələdə yeni ədəbiyyatın ictimai-siyasi hadisələrə aktiv müdaxilə və münasibətini təmin etməyə başladı. Lakin həyat hadisələrinə

fərqli münasibət və realist-siyasi dünyagörüşün formalaşmasına aktiv təsir baxımından epik-lirik istiqamət daha əhəmiyyətli rol oynayırdı. Bu dövrdə poetik formalardakı diferensasiya inqilabi satira və siyasi lirikanın inkişafına mühüm təsir göstərdi. Heç şübhəsiz, inqilabi-satirik şeirimizin banisi Mirzə Ələkbər Sabir bu dövrdə yaşayırdı və baş verən proseslərdən kənarında dayanmırdı. Mirzə Ələkbər Sabirin ədəbiyyata gəlişi ilə ədəbi proses yeni mərhələyə qədəm qoymuş və ədəbiyyat yeni ideya-estetik meyarlar daxilində inkişaf etməyə başlamışdır. Xalq həyatına yaxınlığı, kəskin ictimai mündəricəsi, bədii təsvir və ifadə vasitələrinin orijinallığı ilə seçilən Mirzə Ələkbər Sabir poeziyası sənətin varlığına estetik münasibəti anlamında yeni yaradıcılıq tipinə çevrilə bildi.

Mirzə Ələkbər Sabir, ilk növbədə, Azərbaycan mühitinin yetirməsi olsa da, əsasən, 1905-1907-ci illər birinci rus inqilabının təsiri altında inqilabi satiranın banisi və mütəfəkkir şairi kimi yetişən, meydana çıxan görkəmli ədiblərimizdən biri idi. Bu səbəbdən yaradıcılığında vətən, xalq, millət problemləri daxilində yer alan milli azadlıq hərəkatının tərənnümü, fanatizmə qarşı mübarizə, irticanın ifşası, fəhlə və kəndli həyatının təsviri və s. məsələlər Sabir satiralarının yalnız ictimai mündəricəsini təşkil etmir, həm də onun estetik qayəsini üzə çıxarır. Məsələn, biz Sabirin ictimai-siyasi proseslərə münasibətində milli zəmində siyasi oyanışın, azadlıq uğrunda gedən mübarizələrin, milli-siyasi özünüdərk prosesinin təsvirini aydın şəkildə görür və hadisələrə şair müdaxiləsinin mahiyyətində dayanan yeni anlamı dərk edə bilərik. Mirzə Ələkbər Sabirin “Vay, vay! Nə yaman müşkülə düşdü işim, Allah”, “İki cavablara bir cavab”, “Hə, de görüm”, “İstiqbalımız lağlağdır”, “İstiqlal bizimdir” və s. satiraları millətin düşünmək və dəyişmək siyasi dünyagörüşünün formalaşmasını ifadə etmək, cəmiyyətə ictimai fikrin inkişafına təsir göstərmək baxımından xarakterikdir. Adı çəkilən şeirlər Azərbaycan və ümumən ətraf cəmiyyətlərdəki mövcud siyasi katakizmlərin ictimai mahiyyətinin açıqlanması və cəmiyyəti dəyişmək, eyni zamanda fərd olaraq cəmiyyətdə dəyişmək düşüncəsinin formalaşdırılması baxımından xarakterikdir:

Söylə mənə vəzarəti-milliyəniz düzəldimi?

Ya uzun əl, uzun papaq qıssalaşib gödəldimi?

Ölkəmizə şəməndəfer yol tapa bildi, gəldimi?

Dinmə, danışma, yat balam, sən deyən olmayıb hələ!

Dari-səfayi-Tehranın get et bir səyahətin,

Mirzə Əbülhəsən xanın gör rəvişi-təbabətin,

Tən yarı böldü zəhr ilə yeksər acəm cəmətin!

Dinmə, danışma, yat balam, sən deyən olmayıb hələ!

(“İki cavablara bir cavab”)

M.Ə.Sabir yaradıcılığında inqilabi mövzu özünün ideyası və hadisələrə yeni baxış müstəvisində münasibət baxımından kifayət qədər əhəmiyyət kəsb edir, orijinallığı ilə seçilir. Bu tipli şeirlərdə M.Ə.Sabir bir çox mətləblərə toxunsa da, inqilab və sosial təbəqə, inqilab və ictimai-siyasi mühit problemlərinə xüsusi önəm keçmiş, hər hansı tipin dili ilə cəmiyyətdə formalaşan yeni mühit və yeni əhvali-ruhiyyəni özünəməxsus şəkildə təqdim etməyi bacarmışdır:

*Mən bilməz idim bəxtdə bu niqəb olurmuş,
İzzət dönüb axır belə bir zillət olurmuş,
Çərxin, acəba, seyri də min babət olurmuş,
Millət ayılıb talibi-hürriyyət olurmuş,
Millətdə də, yahu, belə bir qeyrət olurmuş?!
Yalqız, nə deyim, getdi mənim millət əlimdən,
Torpaq başıma, çıxdı bütün izzət əlimdən!*

(Mən bilməz idim...)

M.Ə.Sabir “Ay haray”, “Ax, necə kef çəkməli...”, “Neyləyim, ey vay”, “A kişi, bundan əzəl” və s. şeirlərində də vətəndaşların yeni mühit müstəvisində formalaşan özünüdərk və siyasi şüur oyanışı proseslərini təsvir edir, ideyanı dəyişən cəmiyyətdə itirənlərlə (hakimlər, sahibkarlar) qazananların (rəiyyət) həyata baxış və münasibətlərində açıqlayır:

*İndi adamlar deyəsən cindilər,
Cin nədi, şeytan kimi bidindilər,
Lap bizi ovşarladılar, mindilər
Ay keçən əyyam, olasan indilər!..
Onda ki övladi-vətən xam idi,
Ax!.. necə kef çəkməli əyyam idi.*

Fəhlə, kəndli və ziyalı maraqlarını əks etdirən M.Ə.Sabir satiralarında xan, bəy, məmur zülmünə qarşı kəskin etiraz yer alır. İstər fərdiləşdirmə, istərsə də ümumiləşdirmə üsulları ilə M.Ə.Sabir xalqa qənim kəsilən şəxslərin və ya cəmiyyətin timsalında əsarəti, zülmü, istibdadı tənqid hədəfinə çevirmiş, ezopvari yanaşma tərzində əsərlərindəki satirik pafosu yüksəldə bilmişdir. “Eylə bilirdim ki...”, “Mən belə əsrarı”, “Daş qəlbli insanları”..., “Millət necə tarac olur olsun nə işim var”, “Bir məclisdə on iki kişinin söhbəti” və s. satirləri ilə M.Ə.Sabir cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində baş verən neqativliyə etirazını bildirməklə yanaşı, irticanın ictimai dayaqlarına sonsuz nifrətini də ifadə etmişdir:

*Məzlumların göz yaşı dərya olacaqmış,
Dəryaları, ümmanları neylərdin, ilahi?!*

*Bağın, əkinin xeyrini bəylər görəcəkmış,
Töxm əkməyə dehqanları neylərdin, ilahi?*

Və yaxud,

*Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!
Qoy mən tox olum, özgələr ilə nədi karim,
Dünyavü cahən ac olur olsun, nə işim var?!*

M.Ə.Sabir milli azadlıq hərəkatından danışıarkən, ilk növbədə, xalq hərəkatı və inqilabi yüksəlişin tərənnümünə daha çox yer verirdi. Ümumiyyətlə, milli azadlıq hərəkatının tərənnümü M.Ə.Sabir satiralarının elə bir məqamını təşkil edir ki, burada hər şey hüququ pozulanlarla hüququ pozanların arasında baş vermiş toqquşmada mənə kəsb edir. “Doğrudan da Məmdəli”, “Mən bilməz idim”, “Şahnamə”, “Satıram”, “Bura say”, “Səttarxana” və bu kimi çoxsaylı satiraları ilə M.Ə.Sabir ictimai münasibətlər fonunda qarşı-qarşıya dayanan köhnəliklə yeniliyin ümumi mənzərəsini nəzərə çatdırır, yeni şüura sahiblənen insanın barışmaz mövqeyini, itirilmiş hüquqlarının əldə olunması üçün seçdiyi yolun əhəmiyyətini əks etdirə bilir:

*Taki, millət məcməin Tehranda viran etdilər,
Türklər Səttarxan ilə əhdü peyman etdilər,
Zülmü istibdadə qarşı nifrət elan etdilər,
Millətə, milliyətə can nəqdi qurban etdilər,
Ayeyi “zibhi-əzim” itlaqi ol qurbanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.*

Göründüyü kimi, “pisi pis, əyrini əyri, düzü həmvər” yazan M.Ə.Sabirin möhtəşəm poetik irsində Azərbaycan və bir sıra Şərqi regionlarını əhatə edən ictimai-siyasi proseslər cəmiyyət, vətən, xalq, millət problemləri daxilində dəyərləndirilmiş və milli ideallar kontekstində təqdim etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov M. Sabir: Mübahisələr, həqiqətlər. Bakı, 1990
2. Məmmədov X. “Əkinçi”dən “Molla Nəsrəddin”ə qədər. Bakı, 1987
3. Mirəhmədov Ə. Sabir. Bakı, 1958
4. Müasirləri Sabir haqqında. Bakı, 1962
5. Novruzov T. Sabir ədəbi məktəbi. Bakı, 1992
6. Hophopnamə. 2 cildə: I və II cildlər. Bakı, 2004
7. Zamanov A. Sabir və müasirləri. Bakı, 1973